

Omawiając pierwszą fazę trzeciej wojny północnej autor zbytnio wyolbrzymia rolę politycznych zabiegów najaktywniejszego w tym czasie spośród inflanckiej szlachty antyszwedzkiego opozycjonisty, działającego na dworach saskim i rosyjskim Johanna Reinholda Patkula. Co do tego konfliktu najbardziej jednak zdumiewa zupełnie niezauważenie przez autora sławnego aktu kapitulacyjnego szlachty inflanckiej przed carem Piotrem I z 1710 r., mocą którego poddała się ona pod panowanie rosyjskie, wypowiadając wierność Szwecji. Postawa taka niewątpliwie ułatwiła Piotrowi ostateczne zawładnięcie prowincją, pozwalając ograniczyć militarną aktywność armii rosyjskich w regionie zasadniczo do batalii z broniącymi większych miast wojskowymi załogami szwedzkimi.

Kolejny, obszerny, dwudziestopięciostronicowy rozdział ma charakter całkowicie nietypowy i nieprzystający do dotychczasowej struktury pracy. Jest mianowicie prezentacją politycznego i kulturalnego dorobku czołowych szlacheckich rodów w Inflantach Polskich w wieku XVIII: Hylzenów, Platerów, Korffów, Borchów, Sułtanów, Zyberków. Zapewne przez skromność pomija tu autor Manteuffłów.

Skupiając się w swym opisie sytuacji XVIII-wiecznej na obszarze należącego do Rzeczypospolitej Księstwa Inflanckiego, podobnie jak w poprzedzającym okresie szwedzkim także i teraz pomija losy rosyjskich od 1721 r. środkowych i północnych Inflant oraz Estonii. Odnosi się wrażenie, iż wspomniana gwałtowna zmiana charakteru narracji, stanowi nie do końca udaną próbę pokrycia owego niedoboru. Interesująco natomiast kontynuuje Manteuffell prezentację dziejów Księstwa Kurlandzkiego w czasach Anny Romanowej, zabiegi o przejęcie jego tronu przez Maurycego Saskiego, Karola Saskiego oraz Ernesta Johanna, a następnie Piotra Biron (s. 212-222). Narrację zamyka omówienie literatury inflanckiej i poświęconej Infantom z wieków XVII i XVIII.

Książka jest publikacją bez wątplenia bardzo wartościową. Zarówno ze względu na wartość merytoryczną, jak i zabytek historiografii polskiej. Stanowi wręcz jeden z jej monumentów, tym cenniejszy, iż dotąd niedostępny i opisujący przemilczane często kwestie. Jako taki powinna znaleźć się w bibliotece każdego czytelnika zainteresowanego dziejami regionu, lecz także Zakonu Krzyżackiego, czy przedrozbiorowej Rzeczypospolitej.

Tomasz Paluszyński

Cestou dějin, K poctě prof. Ph Dr. Svatavy Rakové, Csc. Uspořádala Eva Semotanová, Historický ústav, Praha 2007, t. 1-2, 418 + 508 ss.

Rok 2007 był szczególnie obfity w jubileusze czołowych przedstawicieli nauk historycznych, związanych z Instytutem Historii Akademii Nauk Republiki Czech, który też upamiętnił je księgami, w sumie dającymi przegląd badań współczesnych badaczy, również z zagranicy. Czołowy badacz wczesnych dziejów nowożytnych Jaroslav Pánek, wiceprezes Akademii Nauk, a poprzednio dyrektor Instytutu Historii AN, otrzymał z okazji 60. rocznicy urodzin imponującą objętością, a zwłaszcza zawartością dwutomową księgę, zatytułowaną *Per saecula ad tempora nostra*. Jego następczyni, autorka prac z dziejów najnowszych, zwłaszcza amerykańskich, Svatava Raková, również została uhonorowana z podobnej okazji także dwuczęściowym dziełem pt. *Cestou dějin*. Wręczono ją w nowoczesnej siedzibie Instytutu na

obrzeżach Pragi, a uroczystość połączono z upamiętnieniem siedemdziesiątej rocznicy urodzin sławistów – bałkanistów Miroslava Šestáka i Miroslava Tejchmana (został im wspólnie wręczony tom 32 serii „Slovanské historické studie”, Praha – Brno 2007) oraz Jana Gebharta na sześćdziesięciolecie (*Fragments d'histoire. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*. Praha 2006). Ilustrowane fotografiami sprawozdania ukazały się w informatorze Instytutu Historii („Bulletin Historického Ústavu AV ČR” XXI/1, Praha 2008, s. 36-41).

Księga *Cestou dějin*, licząca w obu tomach łącznie ponad 920 stron, zgromadziła prace pół setki autorów z różnych ośrodków naukowych Czech, a spoza granic – polskiego historyka Macieja Górnego. Otwiera ją laudatio pióra redaktorki całości Ewy Samotanovej poprzedzone sentencją Owidiusza *Qua positus fueris, in statione mane*. Ma ona charakter osobisty, przypomina kierunki zainteresowań badawczych Jubilatki (amerykanistyka), talenty organizacyjne, osiągnięcia pedagogiczne, ale również osiągnięcia na niwie turystyki górskiej. *Tabula gratulatoria* zgromadziła 58 nazwisk, przede wszystkim z Pragi, ale też z Brna, Bratysławy, Opawy, Pilzna, Hradca Kralove, Waszyngtonu, Berlina, Warszawy i Czeskich Budziejowic. *Curriculum vitae* Svatavy Rakowej skrupulatnie zestawia jej osiągnięcia badawcze, poczynając od pracy dyplomowej poświęconej udziałowi Morawian w XVIII-wiecznej kolonizacji Północnej Ameryki (1970). Ważne miejsce w dorobku zajęła habilitacja na temat angielskich kolonii w Ameryce Północnej XVII w., a następnie dalsze prace dotyczące wspomnianego stulecia. Z czasem zainteresowania przesunęły się ku Stanom Zjednoczonym i Kanadzie oraz Europie Zachodniej w drugiej połowie XX w. Pełniejsza dokumentacja znajduje odbicie w bibliografii publikacji Jubilatki (s. 19-27), niestety niekiedy spotykanym zwyczajem nie jest to kompletne zestawienie, a takiego przecież oczekiwaliśmy w księdze pamiątkowej.

Na tom I składa się 20 artykułów pod wspólnym nagłówkiem. Są to opracowania o szerokiej i rozległej perspektywie, poczynając od spojrzenia J. Pánka na obraz Ameryki w *Kosmografii czeskiej* z połowy XVI stulecia (s.187-203). Wspomniane źródło to *Kosmografia česká, to jest vypsání o položení krajín neb zemi i obyčejích národuov celého světa a historii podlé počtu let na něm zběhlých, prvé nikdá tak pospolku v žádném jazyku nevidaná* (Praha 1554), związana z nazwiskiem znanego humanisty katolickiego Zygmunta z Puchowa (zm.1584). Wnikliwe studium pióra wytrawnego znawcy epoki zawiera pogłębioną w stosunku do wcześniejszych wzmianek w historiografii analizę tego źródła, zawierającego spojrzenie wykształconych Czechów z doby humanizmu na wydarzenia związane z opanowaniem przez konkwistadorów drugiej półkuli. Jest to ważny przyczynek do badań nad ówczesną kulturą polityczną środkowej Europy. Husytyzmowi w historiografii zachodniej poświęciła uwagę Eva Doležalová, parlamentarystom brytyjskiemu w dobie Roberta Walpolea – Martin Kovář.

Kolejni autorzy przez wiek XIX i początek XX dochodzą do emigracji czeskiej podczas II wojny światowej. Do najbardziej interesujących należą teksty dotyczące dziejów najnowszych, w tym sytuacji w Czechosłowacji z 1953 r. w opinii ekspertów radzieckich (Zdeněk Jirásek), stosunki Jugosławii z ZSRR na początku kryzysu czechosłowackiego 1968 r. (Jan Pelikán), *Gorbaczow i Czechosłowacja – zawiedzione nadzieje?* (Emil Voráček), administracja Lyndona Johnsona, a początek bliskowschodniego kryzysu 1967 r. (Jan Wanner). Do przeglądu badań należy zaliczyć syntetyczną charakterystykę bałkanistyki (przedmiot, historia i współczesne tendencje), pióra Ladislava Hladký'ego.

Równie interesujące tematy znajdujemy w tomie drugim. Otwiera go wytrawny znawca historii historiografii, Zdeněk Beneš, pytaniem: *Opravdu dějopisectvi bez syntézy?*, na które odpowiedzi próbuje udzielić odwołując się do dorobku czeskich uczonych XX w. Marie

Bláhová koncentruje uwagę na jednym badaczu (Hartmann Schedel) i jego badaniach nad historią Czech schyłku wieków średnich. Następni autorzy podejmują tematy lokowane między czasami Przemysławów (Josef Žemlička, który zamyka całość sięgając do zestawienia dwóch aktów prawnych, *Privilegium Minus* Fryderyka Barbarossa z 1156 r. oraz sycylijskiej Złotej Bulli Fryderyka II dla Przemysła Otokara I z 1212 r.) Przemiany ustrojowe od X w. do klęski pod Mohaczem zamykającej kilkudziesięcioletni epizod jagielloński w Pradze próbuje syntetycznie ująć Ondřej Felcman. Do przełomowych wydarzeń z 1555 r., stanowiących przedmiot zainteresowania dawnych i współczesnych badaczy, którzy odkrywają kolejne źródła lub znane poddają reinterpretacji, sięga Václav Bůžek. Kulturze religijnej średniowiecza w jej istotnym aspekcie, choć – jak zastrzega – w ujęciu wstępnym poprzedzającym dogłębną analizę, poświęca uwagę wytrawny znawca tematyki, František Šmahel (*Divní muži, lesní lidé a urození divoši v imaginaci českého středověku. Prolegomena k širšímu tématu*); kanonikiem regularnym we wschodnich Czechach doby przedhusyckiej – Pavel Krafl, emigracji wyznaniowej z Węgier w XVII r. – Eva Kowalská, postaci Mateusza Kollina (1516-1566) – Martin Holý. Nie mogło zabraknąć tekstu o Janie Amosie Komenskim, tym razem z pytaniem w tytule: *Utopijny marzyciel czy pionier globalnego zjednoczenia?* Zdaniem Jana Kumpéry rozważania przywódcy Jednoty, związanego przez pewien czas z wielkopolskim Leszmem, nie pozbawione cech zbyt oderwanych od rzeczywistości, stanowiły niezaprzeczony wkład w rozwój myśli politycznej XIX i XX wieku. Jiří Mikulec analizuje kwestie językowe w barokowych nabożeństwach drugiej połowy XVII i pierwszej XVIII w.

Oczywa wytrawnego znawcy wojen religijnych z czasów Jana Husa charakteryzuje Milošlav Polivka dzisiejsze muzeum w Konstancji, gdzie czcigodnemu rektorowi z Pragi przyszło męczeńsko zakończyć życie. Z przyjemnością zatrzymujemy się przy barwnie napisanym studium Evy Semotanovej o Hradcu Kralove jako perle wschodnich Czech w ciągu wieków, która do dziś zachowała swą bezcenną wartość i jest świadectwem przemian architektonicznych od średniowiecza do czasów nowożytnych. To samo można powiedzieć o eseju na temat zawodów kobiecych w świetle prasy czeskiej przełomu XIX i XX wieku (Pavla Vošahlíková). Cały ten tom, podobnie jak pierwszy, przynosi wiele odkrywczych tekstów, zwłaszcza w odniesieniu do dawnych wieków.

Autorami przyczynków do politycznych biografii Tomasza i Jana Masaryków są Zdeněk David i Miloslav Martinek, szkicu o programie liberalnym społeczeństwa w dobie odrodzenia narodowego Milan Hlavačka, zaś jedyne go tekstu ogłoszonego w języku polskim (na temat ruchu narodowego w interpretacji marksistowskiej) Maciej Górny. Starannie wydane dzieło stanowi wyraz uznania dla Jubilatki, a zarazem trwały dowód kondycji, dynamiki i zainteresowań badawczych współczesnej czeskiej historiografii.

Marceli Kosman